

державності, намагалася використати українців у боротьбі із спільним ворогом – Російською імперією. Остання послідовно здійснювала політику колонізації територій, що колись належали Речі Посполитій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Смолій В. Степанков В. Правобережна Україна у другій половині XVII – XVIII ст.: Проблеми державотворення. – К., 1993. – С. 56; 2. Смолій В. Як і коли почала формуватися українська нація. – К., 1994. – С. 5; 3. Кривошея І., Кривошея В., Близнюк І. Уманщина в етнополітичній історії України (кінця XVIII – першої половини XIX ст.). – К., 1998 – С. 6-8; 4. Іванова Л. Україна в польському національно-визвольному русі в 30-50-х р.р. XIX ст. – К., 1998 – С. 5; 5. Філінюк А. Суспільно-політичне становище селян Правобережної України межі XVIII – XIX ст. // Етнічна історія народів Європи.- 2001.- № 10.- С. 51-55; Гордуновський О. Поміщицьке землеволодіння на Правобережній Україні у правовому полі Російської імперії (кінця XVIII – початку XIX ст.) // Історія України. – 1999 - № 35 – С. 5; 6. Кривицька О. Вектори етноконфліктного потенціалу України // Нова політика. – 2001 - № 1 – С. 56-59; Мітрянєв С. Міжнародні аспекти консолідації українського суспільства – К., 2001. – С. 10; 7. Бойко О. Історія України. – К., 2002. – С.108; 9. Панашенко В. Кримське ханство у XV – XVIII ст. // Український історичний журнал. – 1980. - № 9. – С. 59-67; 9. Чабан А. Середнє Подніпров'я. В 2-х кн. – Черкаси, 1999. – Кн. 2 – С. 39-40; 10. Шепелев М. Геополітична революція кінця XV – середини XVII ст.: природа, закономірності та світове значення // Нова політика. – 1997 - № 6 – С. 23-27; 11. Мітрянєв С. І. Вказана праця. – С.10; 12. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996. – С. 19; 13. Гордуновський О. Вказана праця. – С. 5; 14. Кривошея І., Кривошея В., Близнюк І. Вказана праця. – С. 45; 15. Іванова Л. Г. Вказана праця. – С. 6; 16. Кривошея І., Кривошея В., Близнюк І. Вказана праця. – С. 6-7; 17. Іванова Л. Вказана праця – С. 4-5.

Т.В.Кузнець

ПРАВОСЛАВНИЙ КЛІР УМАНЩИНИ В СЕРЕДИНІ XIX СТ.

Для вивчення загальних історичних процесів, і в тім числі регіональних, велике значення мають статистичні джерела. Найпомітніше місце серед них має демографічна статистика. Саме введення до наукового обігу даних демографічної статистики сприятиме поширенню антропоцентризму історичних досліджень, тобто виправленню тривалого перекосу в бік вивчення політичної і соціально-економічної історії і олюдненню історичної минувшини. Чи не найбільше можливостей для цього мають регіональні дослідження, в яких можлива надмірна деталізація, унаочнення і увиразнення місця суспільних груп станів та окремих категорій населення в перебігу історичного процесу. Одним із таких суспільних станів середини XIX ст. було православне духовенство, що складало духовну еліту тогочасного суспільства. Визначенню його місця та суспільної ваги сприяють і історико-статистичні дослідження.

Дослідження проблем церковної історії стають одним із пріоритетних напрямків регіональних досліджень. Краєзнавчі програми одним із основних розділів називають “церковне краєзнавство і його місце в дослідженні рідного краю”¹. Встановлення чисельності духовенства, з’ясування його вікового складу, освітнього рівня тощо є важливим завданням регіональної історії. Останнім часом активно почали з’являтися дослідження різних аспектів церковної історії. Серед новітньої історіографії привертають увагу роботи Ю.В.Коптюха², В.Г.Меші³, Ю.В.Хитровської⁴, в яких досліджуються проблеми землеволодіння православного кліру, його ставлення до римо-католицької церкви, участь у польському національно-визвольному русі в середині XIX століття. Регіональний аспект церковної історії другої половини XIX ст. розглядав А.А.Непомнящий⁵. Однак ці та інші дослідження підготовлені на загальноісторичних джерелах і не вичерпують всієї глибини проблеми. Недослідженим ще залишається потужний пласт джерельного матеріалу, а регіональний зріз церковної історії Уманщини тільки починає вивчатися.

Метою даної наукової розвідки є аналіз таких даних демографічної статистики як матеріали ревізій, що здійснювалися російським урядом у XVIII- першій половині XIX ст. В Наддніпрянській Україні з 1719 по 1858 рік було проведено десять ревізій населення. Мета їх

була фіскальною або військовою, але матеріали ревізій є цінним джерелом для історичних досліджень. В даній публікації аналізуються матеріали двох останніх ревізій – IX і X, що були здійснені в середині XIX ст. і передували низці реформ 60-х років цього століття. Регіональні межі дослідження охоплюють Уманський повіт Київської губернії, який з 12 повітів був третім за величиною площі і другим за чисельністю мешканців⁶. З усього населення Уманського повіту ми взяли тільки православне духовенство, яке як неподатний стан переписувалось тільки для рахунку, а відтак матеріали ревізій є найбільш правдивими. Новизна даного дослідження полягає в тому, що вперше піддані аналізу матеріали двох ревізій православного кліру Уманщини, введений до наукового обігу цифровий матеріал, який ще не досліджувався.

Перш за все варто викласти загальні зауваги стосовно дев'ятої і десятої ревізій. Ці ревізії мали багато спільного. В маніфестах про IX (11 січня 1850 року)⁷ і X (26 червня 1856 р.)⁸ ревізії відзначалося, що перепису підлягають всі люди податного стану, всякого віку, статі, “племени и закона” (тобто національності і релігії – авт.), не виключаючи і тих, хто має пільги. Все населення Російської імперії було розділене на три великі групи. Першу складало все податне населення, яке вносилося у ревізійські списки для сплати подушного податку і “отбытия иных повинностей”. Другу групу складало населення, яке переписувалося “для одного токмо счета”. Ця група приблизно відповідала неподатним станам, які враховувались регулярно, починаючи з IV ревізії (духовенство, ямщики, робітні люди і т. д.). Третю групу складали стани, “вовсе изъятые от внесения в перепись”, - дворянство, потомственні і “особисті ” почесні громадяни та їх діти, державні службовці, домашні вчителі, військовослужбовці і т. д.

Перевіркою зібраних в ході ревізій відомостей займалися чиновники губернського правління впродовж року після завершення ревізії. По закінченню цього терміну всі справи по ревізії мали припинятися, а не внесені у ревізійські списки виявлялися шляхом добровільної явки. Міністерство фінансів складало загальну зведену відомість про кількість населення по губерніях з показниками приросту чи зменшення населення в порівнянні з попередньою ревізією і пересилало цю відомість у Сенат. Як і раніше, тобто в ході проведення перших восьми ревізій (1718-1834 рр.), Департамент різних податей і зборів Міністерства фінансів щорічно для контролю за збором податків складав “Государственные окладные книги по всему государству”. Тобто в цілому, керівна роль у здійсненні цих ревізій належала Міністерству фінансів, а також Міністерству внутрішніх справ в особі ревізійських комісій, губернських правлінь, губернаторів і т. д. Підведення підсумків ревізій здійснювалося виключно органами Міністерства внутрішніх справ, на відміну від попередніх ревізій, коли контроль за їх ходом і підведення підсумків здійснювали Сенат та Воєнна колегія. В ході цих двох останніх ревізій в Сенат надсилалися лише підсумкові відомості.

IX ревізія продовжувалася близько двох років. Кінцевий термін подання ревізійських списків по Європейській Росії було визначили 1 лютого 1851 року, а збір податків за новою ревізією почався з другої половини 1851 року, а в губерніях Сибірських – з 1 січня 1852 року. Перевірка матеріалів цієї ревізії продовжувалась більше року, до того ж була виявлена значна кількість не внесених у ревізійські списки.

Маніфест про X ревізію був випущений 26 серпня 1856 р., але початком її варто вважати 3 червня 1857 року, коли був опублікований її статут.⁹ Проведення X ревізії через сім років після IX зумовлювали значні зміни чисельності і складу населення в результаті Кримської війни, а відтак непригодністю для податних цілей даних IX ревізії. Однак, припущення про зменшення населення в зв'язку з жертвами війни не справдилися, а навпаки, в ході X ревізії з'ясувалось збільшення чисельності населення. Термін для подачі ревізійських списків був визначений з 3 червня 1857 року до 3 червня 1858 року для центральних губерній і дещо продовжений для сибірських.

В цілому ці дві останні ревізії були проведені успішніше всіх попередніх. Вони охоплювали територію всієї Росії (крім Фінляндії, Польщі і Закавказзя) і все населення держави, за винятком регулярної армії, відображене в загальних зведених відомостях цих

ревізій. Терміни їх проведення, в порівнянні з ревізіями XVIII ст., були значно коротшими, а кількість виявлених непереписаних і тих, що ухилялися від реєстрації, незважаючи на тривалі перевірки, порівняно невелика. Все це уможливило висновок, що останні ревізії дали відомості про населення точніші, ніж попередні. А загалом ревізійський облік населення дає досить чітке уявлення про чисельність мешканців держави в цілому і окремих її регіонів. Ревізійські списки є цінним джерелом для вивчення історії народонаселення. Доповнює його цілий комплекс офіційних документів про організацію ревізійського обліку. В Повному зібранні законів Російської імперії представлено більше тисячі указів і постанов стосовно організації ревізійського обліку населення у XVIII – першій половині XIX ст. Але, звертаючись до даних ревізій, варто пам'ятати, що вони проводились з фіскальною метою і тому стосовно податних станів мають чимало неточностей (прагнучи уникнути оподаткування, населення ухилялось від ревізій, а потім виявлені непереписані піддавались подвійному податку, що зумовлювало переховування частини населення податних станів). Невраховані в ході ревізії виявлялися в ході перевірки і їх чисельність враховувалась наступною ревізією. Але це не стосувалося неподатних станів, бо таке населення не переховувалося від реєстрації, і тому дані ревізій про його чисельність можна сприймати як точні.

Духовенство відносилось до неподатних станів, і в ході IX і X ревізій воно переписувалося тільки для рахунку. Ревізіям підлягали священно- і церковнослужителі, тобто весь парафіяльний клір або причт. Священнослужителями були служителі релігійного культу, що мали сан єпископів, священників, дияконів (крім дияконів, - вони мали право самостійно відправляти богослужіння, обряди, таїнства). Церковнослужителями були нижчі служителі церкви, які не мали духовного сану. Це – псаломники, паламарі, читці, півчі та ін., які, зазвичай, прислужували священнику під час богослужіння та за його дорученням виконували різні роботи в храмі. Штат причетників кожної парафії визначався в залежності від чисельності парафії. Досягши віку чи з інших причин, причетники виводились за штат, але, продовжуючи мешкати в парафії, в ході ревізій переписувались як члени кліру з позначкою – заштатний.

Ревізійські списки православного кліру (священно- і церковнослужителі) IX і X ревізій включали штатних і позаштатних причетників, членів їх сімей – дружин та дітей обох статей. Тобто з кожної парафії (населеного пункту, в якому функціонував православний храм) представлялися детальні списки причетників та членів їх сімей, які разом складали духовний стан. А відтак, ревізійські списки дають можливість з'ясувати чисельність не тільки штатного духовенства, а й всього духовного стану, його віковий склад та співвідношення чоловічого і жіночого населення, що належало до цього суспільного стану.

З Уманського повіту вдалося виявити 98 ревізійських списків православного кліру за IX ревізією і 98 списків X ревізії. Вивчення їх дало можливість здійснити підрахунки чисельності різних категорій представників духовного стану, з'ясувати співвідношення чоловіків та жінок, прослідкувати розподіл за віковими категоріями, встановити кількість священно- і церковнослужителів та членів їх сімей. Унаочнимо ці відомості такою таблицею.

№ з/п	Назви населених пунктів	За IX ревізією							За X ревізією						
		Вік священно-служителів:		Чисельність іншого духовенства:					Вік священно-служителів		Чисельність іншого духовенства:				
		священника	диякона	Церковнослужителів	Членів їх сімей	всього чоловіків	всього жінок	всього духовенства	священника	диякона	Церковнослужителів	членів їх сімей	всього чоловіків	всього жінок	всього духовенства
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Уманський собор	1-й – 39 2-й – 37	42	5	22	17	13	30	1-й – 40 2-й – 29	49	2	20	14	11	25
2	с. Антонівка	75	-	1	6	2	6	8	25	-	1	8	3	7	10
3	с. Багва	32	-	2	6	5	4	9	38	-	2	9	6	6	12
4	с. Безпечна	54	-	1	7	4	5	9	61	-	1	4	4	2	6

Серія: ІСТОРІЯ

5	с. Березівка	40	-	2	9	5	7	12	25	-	2	12	6	9	15
6	с. Ботвинівка	50	-	2	4	5	2	7	29	-	2	13	8	8	16
7	с. Білашки	22	54**	4	12	10	8	18	30	-	5	14	9	11	20
8	містечко Буки	44	-	1	14	8	8	16	24	-	1	8	3	7	10
9	с. Вербовата	47	-	1	8	3	7	10	51	-	1	5	3	4	7
10	с. Верхнячка	25	29	2	11	5	10	15	(?)	-	3	17	11	10	21
11	с. Вороне	63	-	3	9	4	9	13	29	-	2	10	6	7	13
12	с. Вишнопіль	69	38*	2	17	7	14	21	27	46*	3	19	11	13	24
13	с. Глібочок	59	47	1	14	12	5	17	(?)	-	2	12	9	6	15
14	с. Голяківка	43	-	1	4	3	3	6	50	-	2	11	7	7	14
15	с. Гордашівка	68	-	4	12	8	9	17	75	-	3	6	4	6	10
16	с. Городниця	25	-	2	11	5	9	14	32	-	3	12	6	10	16
17	с. Давидівка	34	-	1	9	4	7	11	24	-	1	9	5	6	11
18	с. Довгеньке	42	-	1	13	8	7	15	58	-	2	12	9	6	15
19	с. Дубова	28	-	1	6	4	4	8	34	-	1	8	4	6	10
20	с. Добра	78	43	3	12	6	11	17	37	50	3	17	7	15	22
21	с. Криві Коліна	-	-	2	11	4	9	13	27	-	2	15	10	8	18
22	с. Кривець	26	-	4	11	7	9	16	33	52	3	9	9	5	14
23	с. Крачківка	37	-	2	5	6	2	8	31	-	2	8	5	6	11
24	с. Красний Кут	52	-	1	11	7	6	13	60	-	1	11	7	6	13
25	с. Красноставка	62	-	1	6	3	5	8	70	-	1	7	3	6	9
26	с. Косенівка	23	-	2	22	13	12	25	29	-	3	20	11	13	24
27	с. Коржовий Кут	-	-	1	1	2	-	2	30	-	1	3	3	2	5
28	с. Коржова	42	-	2	13	9	7	16	50	-	3	16	14	6	20
29	с. Кожухівка	55	-	1	6	4	4	8	43	-	1	7	5	4	9
30	с. Колодисте	46	-	2	9	7	5	12	54	-	3	5	4	5	9
31	с. Кобринова Гребля	28	-	3	10	7	7	14	26	-	4	11	8	8	16
32	с. Кислін	29	-	1	7	4	5	9	44	-	1	13	10	5	15
33	містечко Іванька	28	72	2	2	3	3	6	35	80*	1	3	2	4	6
34	с. Зелений Ріг	35	-	1	13	5	10	15	42	-	1	10	4	8	12
35	с. Зеленьків	30	43	7	17	12	14	26	37	51*	5	15	10	12	22
36	с. Заячківка	23	-	1	8	6	4	10	38	-	1	3	2	3	5
37	с. Купенковате	57	-	1	10	9	3	12	27	-	1	11	9	4	13
38	с. Кути	-	-	1	11	6	6	12	28	-	1	9	4	7	11
39	с. Кузьмина	26	-	3	16	7	13	20	33	-	3	18	8	14	22
40	містечко Ладизинка	57	-	3	18	10	12	22	26	-	4	14	9	10	19
41	с. Лащева	46	-	3	13	8	9	17	51	-	3	18	10	12	22
42	с. Лебединка	-	-	1	8	3	6	9	29	-	1	7	3	6	9
43	с. Левківка	48	52	2	16	13	7	20	85	-	1	5	5	2	7
44	с. Легедзина	33	-	3	15	8	11	19	40	-	2	17	9	11	20
45	с. Лещинівка	66	-	2	3	3	3	6	24	-	2	2	3	2	5
46	с. Майданецьке	52	59	2	12	8	8	16	26	-	3	13	6	11	17
47	с. Максимівка	37	-	1	11	4	9	13	28	-	1	11	5	8	13
48	с. Митківка	61	-	1	7	5	4	9	68	-	1	4	4	2	6
49	с. Мошурів	49	-	4	15	9	11	20	58**	68	3	15	10	10	20
50	с. Небелівка	34	44	3	34	15	24	39	46	51*	1	17	10	10	20
51	с. Нерубайка	35	49	3	14	11	8	19	22	-	2	21	13	11	24
52	с. Нова Гребля	26	-	2	10	5	8	13	34	-	1	13	7	8	15
53	с. Обозівка	34	58	2	12	9	7	16	41	-	3	18	11	11	22
54	с. Оксанина	47	42	2	12	9	7	16	54	-	4	15	11	9	20
55	с. Вільшанка	75**	-	2	11	8	6	14	42	-	3	12	7	9	16
56	с. Осітна	26	-	2	10	7	6	13	33	-	2	12	9	6	15
57	с. Орадівка	60	-	1	7	3	6	9	28	-	1	6	3	5	8
58	с. Острівець	60	-	2	1	3	1	4	29	-	1	10	5	7	12
59	с. Охматів	29	-	2	4	4	3	7	36	-	2	10	5	8	13
60	с. Мала Паланочка	49	-	1	11	6	7	13	55	-	2	8	4	7	11
61	с. Перегонівка	-	-	3	7	4	6	10	29	-	2	5	4	4	8
62	с. Побойна	29	-	1	7	4	5	9	46	-	1	7	3	6	9
63	с. Погоріла	26	-	1	3	2	3	5	33	-	1	12	7	7	14
64	с. Підвисоке	38	40	3	18	13	10	23	47	40*	3	20	11	14	25
65	містечко Покотилова	31	-	1	7	2	7	9	57	-	2	6	6	3	9
66	с. Полковнича	52	-	1	4	4	2	6	58	-	1	4	3	3	6

Серія: ІСТОРІЯ

67	с. Полонисте	42	-	1	10	5	7	12	29	-	1	9	6	5	11
68	с. Попівка	42	-	1	12	6	8	14	24	-	1	13	5	10	15
69	с. Посухівка	40	-	1	7	7	2	9	48	-	3	7	5	6	11
70	с. Потап	36	-	2	11	8	6	14	-	-	2	11	6	7	13
71	с. Притика	42	-	3	10	6	8	14	49	-	2	8	4	7	11
72	с. Роги	28	-	1	6	5	3	8	47	66	2	12	9	7	16
73	с. Рогова	40	59	2	12	8	8	16	33	-	1	8	5	5	10
74	с. Ропотуха	48	-	1	15	9	8	17	55	-	-	14	9	6	15
75	с. Романівка	42	40	2	19	14	9	23	49	47	2	14	10	8	18
76	с. Росоховатець	54	-	1	11	4	9	13	(?)	-	1	8	5	5	10
77	с. Росошки	63	25	3	11	11	5	16	70	-	3	13	11	6	17
78	с. Рубаний Міст	59	-	3	5	5	4	9	27	-	4	9	6	8	14
79	с. Русалівка	67	45*	4	14	8	12	20	-	-	3	16	5	14	19
80	с. Рижавка	52	42*	2	12	4	12	16	60	50	2	14	6	12	18
81	с. Ризина	36	29*	2	11	6	9	15	43	49*	2	10	5	9	14
82	с. Синиця	43	-	4	6	6	5	11	50	-	3	6	5	5	10
83	с. Сичівка	26	63	3	11	6	10	16	31	37*	3	19	12	12	24
84	містечко Тальне	39	42	2	9	7	6	13	46	49	2	15	7	12	19
85	с. Тальянки	34	40	1	9	3	9	12	44	48*	2	10	5	9	14
86	с. Талалаївка	47	-	2	7	6	4	10	25	-	1	7	5	4	9
87	с. Текуча	41	41	4	22	15	13	28	49	49	4	29	20	15	35
88	с. Томашівка	55**	-	3	8	8	4	12	26	-	3	7	6	5	11
89	с. Ухожа	45	-	2	10	8	5	13	52	-	1	3	2	3	5
90	с. Фурманка	53	-	1	6	5	3	8	34	-	1	8	6	4	10
91	с. Хижна	23	31*	2	14	7	11	18	69	32	2	9	6	7	13
92	с. Христинівка	-	-	4	11	8	7	15	47	-	4	14	9	10	19
93	с. Черповоди	45	-	2	13	5	11	16	50	-	1	14	6	10	16
94	с. Шарин	34	-	1	7	3	6	9	24	-	1	11	5	8	13
95	с. Шельпахівка	37	-	1	12	6	8	14	27	-	1	8	5	5	10
96	с. Шукайвода	34	42	3	13	9	9	18	42	49	2	11	7	8	15
97	с. Юрківка	28	-	1	5	3	4	7	36	-	2	4	4	3	7
98	с. Янківка	63	35*	1	13	8	8	16	25	92	2	11	9	6	15
	Разом:	93	28	198	1027	645	701	1346	97	20	197	1074	662	726	1388

* Диякон на дяківській посаді

** Позаштатний диякон чи священник

Як видно з таблиці, за даними ІХ ревізії в 98 парафіях Уманського повіту служило 93 священники, 28 дияконів, 198 церковнослужителів та 1 027 членів сімей священно- і церковнослужителів складала загальну кількість духовенства – 1 346 осіб. Наступна Х ревізія в тих самих 98 парафіях виявила: 97 священників, 20 дияконів, 197 церковнослужителів, 1 074 члени сімей, всього – 1 388 осіб духовного стану. Загальна чисельність духовенства (1 346 і 1 388 осіб) є досить умовною з двох причин. По-перше, поки-що залишається не з'ясованим чи на час проведення ревізій було лише 98 парафій в повіті, чи тільки з 98 парафій збереглися ревізійні списки духовенства. І по-друге, в повітовому місті Умані діяло духовне училище, викладачі якого теж належали до духовного стану. А в матеріалах дев'ятої і десятої ревізій по Уманському повіту дані про них відсутні. Тому представлені у таблиці здійснені нами підрахунки чисельності духовенства є приблизними, однак оперування наведеними даними заслуговують на довіру, оскільки ревізіями була охоплена переважна більшість духовенства.

Порівнюючи ревізійні списки двох ревізій православного кліру 98 парафій Уманського повіту, варто відзначити збільшення чисельності духовенства. В ході ІХ ревізії було зафіксовано 1 346 осіб, за Х – 1 388 осіб духовного стану. Більш детальний аналіз показує, що в період між двома ревізіями збільшилась кількість священників та членів сімей духовенства. А кількість дияконів зменшилася, як і чисельність церковнослужителів. Стосовно співвідношення чоловіків та жінок серед духовенства, то за даними ІХ ревізії чоловіків було 645, жінок – 701 особа, а за Х ревізією чоловіків стало 662, а жінок – 726 осіб. Тобто, чоловіче населення цього суспільного стану збільшилось на 17 осіб, а жіноче – на 25 осіб. Отже, можна стверджувати, що збільшення чисельності духовенства в повіті між дев'ятою і десятою ревізіями відбулося за рахунок збільшення переважно жіночого населення. Жінок серед духовного стану було більше і за дев'ятою, і за десятою ревізіями.

Серія: ІСТОРІЯ

Помітним було збільшення кількості членів сімей причетників. За IX ревізією їх було 1 027 осіб, а за X – 1 074 особи. Питома вага членів сімей серед загальної чисельності духовенства становила відповідно – 76,3% і 77,3%.

В ході ревізій фіксувався вік усіх осіб духовного стану. Ці дані становлять інтерес як для історико-статистичних досліджень, так і для генеалогічних розвідок. Та рамки статті утруднюють порівняння вікового складу всіх категорій духовенства повіту. Тому обмежимося порівнянням вікового складу за даними двох ревізій лише священнослужителів – священників та дияконів. Ось як виглядає розподіл священників Уманського повіту за віковими категоріями:

Вікові категорії	IX ревізія		X ревізія	
	Чисельність	у %	Чисельність	у %
20-30 років	22	23,6	31	32,9
31-40 років	22	23,6	21	22,3
41-50 років	22	23,6	22	23,4
51-60 років	15	16,1	11	11,7
60 і більше років	12	12,9	9	9,5

З ревізьких списків X ревізії вік трьох священників (с. Верхнячки, с. Глібочка і с. Росоховатця) з'ясувати не вдалося, бо з часом на архівних документах чорнило вицвіло і вдалося прочитати лише прізвища та імена служителів цих парафій. Та навіть за відсутності даних про вік трьох священників, очевидною є тенденція омолодження священницького корпусу повіту. X ревізія показала збільшення кількості служителів культу 20-30-річного віку, та зменшення чисельності 50-60-річних і ще старших священників. Підтверджує це і відсоткове вираження співвідношення різних вікових груп.

Дияконів за IX ревізією було 28, а за X – 20 осіб. З 28 служителів, що мали сан диякона, служили дяками 6, а з 20 – 8 осіб виконували обов'язки дяків. Розподіл за віковими категоріями виглядав так:

Вікові категорії	IX ревізія		X ревізія	
	Чисельність	%	Чисельність	%
20-30 років	3	10,7	-	-
31-40 років	6	21,4	3	15,0
41-50 років	12	42,8	10	50,0
51-60 років	5	17,8	3	15,0
60 і більше років	2	7,4	4	20,0

За X ревізією, як і за попередньою, найбільше дияконів було 40-50-річного віку. При зменшенні загальної чисельності священнослужителів цієї категорії, помітним стало їх "старіння", тобто збільшення питомої ваги старших за віком.

Подібний аналіз можна зробити і стосовно інших категорій духовного стану (дяків, паламарів, просфорець, членів сімей духовенства тощо), але це не входить до нашого завдання, наведені розрахунки слугують лише підтвердженням тому, що матеріали ревізій є досить інформативним джерелом дослідження етнодемографічних процесів. Ревізькі списки неподатних суспільних станів, які переписувалися виключно задля рахунку населення, можна вважати більш об'єктивними, ніж ревізії податного населення. Матеріали IX і X ревізій духовенства Уманського повіту дали можливість з'ясувати чисельність населення духовного стану, розподіл його за функціональними обов'язками, за віковими категоріями, співвідношенням чоловіків і жінок по кожному з 98 населених пунктів та по повіту в цілому. Введені до наукового обігу матеріали дев'ятої і десятої ревізій, а також здійснені автором підрахунки розширюють джерельну базу регіональної історії і можуть прислужитися для

.....
подальших регіональних та генеалогічних досліджень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Тронько П.Т. Досвід та перспективи дослідження в Україні регіональних проблем церковної історії та культури // Регіональна традиція в духовному відродженні України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Полтава, 1992. – С. 5-6; 2. Коптюх Ю.В. Реформування землеволодіння православної церкви на Правобережній Україні в першій половині XIX ст. // Вісник Київського славистичного університету. – К., 2003. - № 4. – С. 95-101; 3. Меша В.Г. Православний клір України в його ставленні до римо-католицької церкви (друга половина XIX ст.) // Вісник Київського славистичного університету. – К., 2003. - № 15. – С. 113-121; 4. Хитровська Ю.В. Участь церкви в польському національно-визвольному русі на Правобережній Україні в середині XIX ст. // Вісник Київського славистичного університету. – К., 2003. - № 14. – С. 237-251; 5. Непомнящий А.А. Роль духовних осіб у розвитку історичного краєзнавства в Криму (друга половина XIX – початок XX ст.) // УІЖ. – 2003. - № 4. – С. 123-134; 6. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Издание Центрального Статистического Комитета Министерства Внутренних Дел под редакцией Н.А.Тройницкого. – Т. XVI. Киевская губерния. – К., 1905. – С. III; 7. ПСЗ. – Т. XXV. - № 23817. – С. 13-14; 8. АСЗ. – Т. XXXI. - № 30877. – С. 788-789; 9. ПСЗ. – Т. XXVII. - № 31918. – С. 435-470.

Н.В. Рудницька

СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОЇ І ВИЩОЇ ОСВІТИ ЄВРЕЇВ НА ВОЛИНІ У XIX СТ.

В 90-х роках XX ст. незалежна Україна стала на шлях демократичних перетворень, що активізувало вивчення маловідомих сторінок її історії. Потреба наукової розробки даної проблеми викликана відсутністю спеціальних досліджень в історіографії з історії єврейського народу, велика кількість представників якого мешкала в зазначений період на Волині.

У XIX ст. – на початку XX ст. питання розвитку освіти євреїв досліджували відомі єврейські просвітителі М. Моргуліс, І. Оршанський, С. Дубнов, Демидов Сан-Донато. Широкий спектр історії демографічних, економічних і культурно-освітніх аспектів життя євреїв на Волині подають українські автори статей і повідомлень останнього десятиліття О. Іващенко, Ю. Поліщук, І. Погребінська, А. Подольський, І. Самарцев, Я. Дашкевич. З'явилися дослідження М. Щербака, Н. Щербак, М. Бармака, Р. Гольдштейна, Я. Хонігемана, О. Наймана, в яких висвітлені соціально-економічні, політичні, правові та культурно-освітні надбання. Проте наявні наукові праці не дають цілісного уявлення про проблеми освітніх процесів в середовищі євреїв Волині, оскільки автори їх не ставили такої мети.

Розвиток освіти євреїв у XIX ст. на землях багатонаціональної Волині відбувався у надзвичайно складних соціально-економічних, суспільно-політичних і правових умовах. Впроваджуючи реформи, царизм не брав до уваги, що євреї мали своє самоуправління, вікову відчуженість від іновірців, прихильність традиціям і общинним авторитетам, свій самобутній уклад життя. Але всупереч шовіністичній політиці Російської імперії, єврейська спільнота швидко розвивалася. Згідно зі статистичними даними, протягом 1797-1897 рр. чисельність єврейського населення Волинської губернії зросла більш як у 27 разів і за переписом 1897 р. становила 13,2 % всього населення, в містах – 50,5%. Це підготувало міцний фундамент для відродження та утвердження нації на території України. Її самобутня історія, глибоко гуманістична ідеологія, власна філософія буття, оригінальна система освіти і виховання допомогли вистояти народу в боротьбі з антиєврейськими настроями чиновників Російської імперії. Дискримінаційна політика уряду Росії щодо національних меншин, зокрема євреїв, не досягла бажаної мети. Незважаючи на важкі умови, в яких проживала єврейська спільнота Волині, її освітній рівень невинно зростав. Поєднавши традиційні форми навчання з прогресивними ідеями Гаскалі, вплившись в багатонаціональну спільноту Волині і взаємозбагатившись у її культурному середовищі, євреї стали одним з найбільш освічених прошарків населення (32,6%).

У 40-х роках XIX ст. в Російській імперії розпочалася реформа в галузі єврейської освіти. Її мета – змінити релігійно-суспільний побут єврейського населення, ліквідувати